

АДАПТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГІВ-ПРАКТИКІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ АДАПТАЦІЇ

У статті подано результати вивчення впливу адаптивності особистості психолога-практика на його професійну адаптацію. Показано, що існує безпосередній взаємозв'язок професійної адаптивності та професійної адаптованості психолога-практика з його успішною професійною адаптацією та ефективною професійною діяльністю.

Ключові слова: адаптивність, професійна адаптація, психолог-практик, особистість.

Актуальність. Різноманіття теоретико-методологічних поглядів на професійну адаптацію психологів-практиків відображає складність феноменології цієї проблеми та неоднозначність її висвітлення в системі наукових знань з актуальних проблем особистісної сфери, що істотно ускладнює розробку дієвих прийомів і засобів оптимізації адаптації психологів до своєї професійної діяльності. Особливо актуально постають ці питання при вирішенні проблем адаптації психологів до професійної діяльності в загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладах, оскільки практична робота в умовах необхідності реалізації психологічного супроводу пов'язана з новими вимогами до професійної діяльності та зі сформованістю соціальних очікувань і особистісних уявлень про них.

Мета статті – виявлення зв'язку між адаптивністю особистості практичних психологів і їх професійною адаптацією.

Згідно з поставленою метою ми вирішували такі два основних завдання:

1) теоретичний аналіз підходів до висвітлення проблеми взаємозв'язку особистісних характеристик і адаптації особистості до своєї професійної діяльності;

2) дослідження динаміки основних характеристик особистості психологів-практиків у результаті запровадження тренінгу, який спрямовано на активізацію їх адаптивності.

Аналіз літератури з проблематики дослідження. Процес адаптації психологів до професійної діяльності слід розглядати в контексті відповідності особистісних властивостей їх особистості основним вимогам професійної діяльності та соціальним очікуванням, тобто з позиції взаємозв'язку адаптивності особистості психологів-практиків з їх професійною адаптацією.

Сучасний науковий підхід до аналізу особистісних властивостей практичного психолога окреслює певне коло професійно важливих якостей фахівця, які формуються під час його навчання й подальшої професійної діяльності, оскільки вони суттєво впливають на ефективність психолога. За висновками Американської психологічної асоціації критерії та характеристики, які бажані для психотерапевта, є такими: інтерес до людини як до особистості, а не як до матеріалу впливу; терпимість, "відсутність зверхності"; самонавчання та самовдосконалення; конгруентність, здатність відстоювати власну психотерапевтичну позицію та встановлювати гнучкі конструктивні взаємовідносини з клієнтами; готовність прийняти на себе відповідальність за результати своєї професійної діяльності [4].

Професор О. П. Саннікова вказує на те, що поряд з типовим в особистості професіонала слід звертати увагу й на індивідуально-своєрідне: емоційність як якість індивідуальності; комунікабельність як вид психічної активності; загальну та професійну компетентність у спілкуванні; емпатію, що розглядається як професійно значуща якість психолога [2].

Розгляд властивостей особистості психолога-практика показує, що їх важливими підструктурами є наявність позитивної мотивації до професійної діяльності, професійна рефлексія, гнучка "Я-концепція", операціональна та комунікативна компетентність, професійна саморегуляція [4].

Вивчення проблеми підготовки майбутнього психолога дозволяє зауважити, що серед значної занотованої кількості особистісних якостей дослідниками майже не згадуються адаптаційні можливості його особистості. Проте професійна реалізація випускника психологічного факультету залежить від того, наскільки успішно відбуватиметься його адаптація до професійного середовища, та наскільки адаптивні можливості особистості психолога-практика будуть відповідати підвищеним вимогам до його професійної діяльності [1].

Окрім того, існує безпосередній взаємозв'язок професійної адаптивності та професійної адаптованості психолога-практика з його успішною професійною адаптацією та ефективною професійною діяльністю [3]. Результати цих досліджень дозволяють визначити провідну роль адаптивності особистості в успішності (неуспішності) професійної адаптації, зокрема, і у психологів-практиків.

Підсумовуючи підходи до розуміння адаптації, можна дійти висновку, що адаптація особистості є складним процесом та результатом взаємодії суб'єкта і середовища. При цьому слід підкреслити, що визначальним моментом цього процесу є активність індивіду дійового, адаптивного характеру, тобто така властивість особистості, як адаптивність виступає умовою успішної адаптації особи до своєї професійної діяльності.

Ефективність процесу адаптації до практичної професійної діяльності психологів-початківців визначається багатьма чинниками, серед яких найсуттєвішими можна вважати такі: відповідність змісту й форм підготовки характеру майбутньої професійної діяльності; володіння необхідною сумою знань, базовими вміннями і навичками індивідуальної та групової роботи з різними категоріями клієнтів, наявність власного бачення і власного стилю роботи з клієнтами; здатність до саморозвитку й самовдосконалення в умовах виконання

професійної діяльності; можливість постійного професійного спілкування, одержання професійної допомоги й підтримки; наявність умов для періодичного поповнення фахових знань, розвитку і вдосконалення професійних умінь та навичок; опрацьованість найсуттєвіших особистісних проблем психолога-практика.

Значний вплив на перебіг процесів професійної адаптації психологів-практиків мають наступні чинники:

- 1) індивідуально-типологічні особливості особистості;
- 2) ставлення особистості до обраного фаху;
- 3) професійне самовизначення;
- 4) система ціннісних орієнтацій суб'єкта та особистісне самовизначення.

Вивчення проблеми адаптивності особистості дозволило встановити, що під адаптивністю особистості розуміють особливу індивідуально-типологічну властивість особистості, що характеризує здатність особи до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (поведінкових) перетворень, перебудов, спрямованих на збереження або відновлення рівноважних взаємин особистості із мікро- і макросередовищем при змінах в характеристиках середовищних впливів. Адаптивність особистості забезпечує як підтримку стійкості, сталості особистості, так і її саморозвиток та самовдосконалення.

В структурі адаптивності особистості можна виділити три компонента: когнітивний, емоційно-мотиваційний і та поведінковий, кожен з яких специфічно забезпечує загальний|спільний| адаптивний ефект індивіда на цих рівнях адаптивності особистості.

Таким чином слід заключити, що існує безпосередній взаємозв'язок між професійною адаптивністю особистості та професійною адаптованістю психолога-практика і його успішною між професійною адаптацією в плані реалізації ефективної професійної діяльності. Результати запроваджених нами досліджень мають визначити провідну роль адаптивності особистості в успішності (неуспішності) професійної адаптації у психологів-практиків.

Викладення основних результатів дослідження. Ми поставили перед собою завдання встановити, чи може підвищення адаптивності особистості привести до підвищення рівня професійної адаптованості психологів-практиків, і для його вирішення були проведені експериментальні дослідження. Контингент досліджуваних склали практикуючі психологи м. Одеси, які працюють у державних та приватних освітніх закладах I-III ступенів (психологи шкіл, ліцеїв, гімназій), загальною кількістю 150 осіб, серед яких 142 жінки та 8 чоловіків. Обов'язковою умовою при створенні вибірки досліджуваних був стаж роботи в професійній сфері до 3 років, а на новому місці роботи – до 0,5 року. Отримати таку вибірку було нескладно, через те, що однією з характерних рис надання психологічних послуг у сфері освіти є велика кадрова плинність. Більшість психологів у закладах середньої освіти є початківцями, які нещодавно закінчили ВНЗ, для них адаптаційний період є найскладнішим, адже вони ще не мають або мають досить незначний досвід щодо специфіки практичної діяльності у закладах середньої освіти, а професійне навантаження у школах досить значне і вимагає різноманітних психологічних вмінь та навичок.

При експериментальному дослідженні використовувалася методика "Індивідуальна професійна діагностична карта" А. К. Маркової, яка дозволяє оцінити досліджуваних за рівнем розвитку видів професійної компетентності (спеціальна професійна, соціальна, особистісна, індивідуальна), визначити характеристики мотиваційної та операціональної сфер в межах кожного з видів компетентності. Ця методика побудована за принципом експертних оцінок. Балами від 1 до 5 експертам (в якості експертів виступали представники адміністрації закладів середньої освіти, класні керівники) пропонувалося виразити ступінь сформованості, розвинутості окремих психологічних якостей досліджуваних. За кожним видом компетентності в карті пропонувалося оцінити по 20 показників – окремих психологічних якостей.

Після проведення попереднього тестування з психологами, що брали участь у дослідженні проводилася тренінгова робота з підвищення рівня адаптивності особистості, по закінченню якої проходило повторне, контрольне тестування. Зміни в рівні професійної адаптації психологів практиків показані в табл. 1.

Слід зазначити, що ще одним контрольованим показником під час експерименту був загальний рівень адаптивності особистості, який визначався за допомогою тесту-опитувальнику адаптивності О. П. Саннікової та О. В. Кузнецової.

Таблиця 1

*Зміни в професійній адаптації психологів-практиків після проведення тренінгової програми**

Шкали методики	Середній показник, М		Значення t-критерію, t	Рівень вірогідності
	до тренінгу	після тренінгу		
Мотивація професійної праці	4,87	4,60	2,82	0,01
Мотивація спільної професійної праці	5,00	4,40	8,88	0,001
Мотивація до реалізації особистості в професійній праці	4,70	5,00	-3,20	0,001
Мотивація до реалізації індивідуальності в професійній праці	4,51	5,00	-4,75	0,001
Здібності індивідуального самозбереження	4,44	5,00	-5,51	0,001
Професійна продуктивність	4,50	5,00	-4,93	0,001
Особистісна продуктивність	4,57	5,00	-4,25	0,001
Індивідуальна продуктивність	4,50	5,00	-4,93	0,001
Кризи, дисгармонії	1,611	1,04	5,57	0,001
Стреси, професійне старіння	1,40	1,04	3,56	0,001
Самовизначення	4,51	5,00	-4,75	0,001

Саморозвиток	4,48	5,00	-5,12	0,001
Самовідновлювання	4,61	5,00	-3,93	0,001

*Примітка: у таблиці подано тільки статистично значущі результати

Обмежений обсяг статті не дозволяє надати ретельний розгляд отриманих за ним результатів, але слід вказати, що після проходження тренінгової програми їх рівень особистісної адаптивності значно зріс.

Значущість встановлених в професійній адаптації змін встановлювалась за допомогою розрахунку t-критерію Стьюдента.

Як можна побачити з наведених у табл. 1 результатів, після проходження тренінгової програми, результатом якої було підвищення рівня адаптивності особистості психологів-практиків, значно змінилися й показники їх професійної адаптивності. Так, статистично значущо зросли показники мотивації до реалізації особистості та індивідуальності в професійній праці, зріс рівень розвитку здібностей індивідуального самозбереження, що є дуже важливим для соціономічних професій, а особливо для професії психолога. Також треба відмітити зростання рівня професійної, особистісної й індивідуальної продуктивності та збільшення випадків використання конструктивних способів вирішення професійних проблем (через самовизначення, саморозвиток та самовідновлювання).

Окрім того, за результатами повторного тестування визначено значуще зниження низки показників. Так, зниження рівня мотивації професійної праці відбулося за рахунок зниження задоволеності результатами та процесом власної праці, що для психолога-початківця є позитивним знаком і стимулом до самовдосконалення. Зниження рівня мотивації спільної професійної праці відбулося завдяки послабленню позиції "підопічного" у діяльності психологів-практиків, яка проявлялась у постійному пошуку порад та вказівок вчителів та адміністрації закладів середньої освіти. В цілому можна сказати, що це є позитивним результатом, адже психолог повинен утримувати максимально можливий об'єктивний погляд на ситуацію учбово-виховного процесу, бути самостійним у визначенні цілей та завдань власної професійної діяльності, а не чекати, доки його функції з організації психологічного супроводу навчання візьмуть на себе вчителі, класні керівники чи адміністрація. Також слід вказати на значне зменшення проявів дисгармоній в особистісній сфері, стресів у професійній діяльності психологів-практиків, що прийняли участі у дослідженні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, згідно до мети досліджень, яка полягала у виявленні зв'язку між адаптивністю особистості практичних психологів і їх професійною адаптацією, маємо зробити наступні висновки.

По-перше, проведене дослідження підтверджує, що існує безпосередній взаємозв'язок професійної адаптивності та професійної адаптованості психолога-практика з його успішною професійною адаптацією та ефективною професійною діяльністю. Результати дослідження дозволяють визначити провідну роль адаптивності особистості в успішності (неуспішності) професійної адаптації, зокрема, у психологів-практиків, та адаптації особистості загалом.

По-друге, результати проведення тренінгу дозволили встановити, які саме зміни в адаптивності особистості сприяють покращенню професійної адаптації психологів-практиків, серед яких: мотивація до реалізації особистості та індивідуальності в професійній праці; професійна, особистісна й індивідуальна продуктивність; вирішення професійних проблем через самовизначення, саморозвиток та самовідновлювання.

Перспективу подальших досліджень в напрямі оптимізації професійної діяльності психологів-практиків ми бачимо у вирішенні таких актуальних питань:

- 1) визначення тих гендерних особливостей особистості, які будуть сприяти чи перешкоджати успішній професійній діяльності психологів-практиків;
- 2) встановлення взаємозв'язків між якісними показниками стресостійкості особистості і показниками професійної адаптації психологів-практиків;
- 3) визначення індивідуально-типологічних особливостей особистості, які є предикторами професійної дезадаптації психологів-практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вашека Т. В.* Адаптивні можливості психологів-початківців як умова їх професійної діяльності / Т. В. Вашека, Ю. В. Кот [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2009_1/Vasheka%20T.,%20Kot%20J..pdf
2. *Санникова О. П.* Соотношение индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности / О.П.Санникова // Вопросы психологии. – 1982. – №2. – С. 109-115.
3. *Федоренко А. Ф.* Психологічні чинники попередження та подолання професійної дезадаптації у майбутніх психологів-практиків : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук. : спец. : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / А.Ф. Федоренко. – К., 2008. – 20 с.

4. *Чепелева Н. В.* Формування професійної компетентності психолога: Наукові записки інституту психології АПН України ім. Г.С. Костюка / Н. В. Чепелева / За ред. С. Д.Максименка. – К., 1999. – 286 с.

Подано до редакції 09.07.12
